

על הפרשה

# בלק

מחשבה ומוסר



סוגיות ועיונים

אהרן קופמן  
052-7624467  
7624467@gmail.com

אשמח לקבל הערות והארות

## מחשבה ומוסר

”יורא בלק בן ציפור” (כב, ב).

כתב בשו”ת חתם סופר (יו”ד, שנו), ”ויש לי לעורר בדבר אחד, הנה אין לנו בכל התורה שום דבר שאין אנחנו בעצמנו עידי ראה חוץ מפרשת בלעם. כי כל מופת מצרים ומדבר, את הכל ראו עינינו ונעשה לפני ס’ רבוא ולא נשאר א’ מכל ישראל בחוץ שלא ראה וכו’, ואין האבות מנחילים שקר לבניהם והוי ליה כאלו ראינו בעינינו, ואפילו חידוש עולם ומעשה נחש בגן עדן והמבול והפלגה כבר כתב ברמב”ן שאדם הראשון ראה עצמו יחידי בלי אב ואם ומעשה גן עדן וגירושו, והוא דיבר פנים אל פנים עם שם בן נח רבו של יעקב אבינו ע”ה כי בן חמשים ה’ יעקב כשמת שם וקיבל ממנו כל הנ”ל עם מעשה מבול והפלגה והוא סיפר לבניו, ועמרם שמע מלוי ואמר לבניו משה ואהרן, וכל הדור ההוא קבלו כן מאבותיהם, ובכל הדורות כל הנעשה לזקן זקנים הרי הוא כאלו נעשה בפניהם ממש, וא”א להכחיש זהו במעשיות וספורי תורה.

חוץ מפרשת בלעם מי הגיד לנו מה היה בין מלך מואב ובין קוסם אחד בלעם שבא אליו אל ארצו ולמה בא ומי הביאו, ומי ידע שבנה מזבחות ושרצה לקלל ונהפך לברכה, מי בא בסודם וישראל היו שרוים במדבר, ואם הם עמדו בארץ מואב בראש הפסגה וראו למטה אל המדבר למרחוק מאין ידעו יושבי מדבר שמביטים עליהם מראש ההר הזה ושנחשים עליהם, ואפי’ מרע”ה לא ידע, ורק מפה הקדוש ברוך הוא ית”ש נכתבו הדברים, והנביא צווח זכר נא מה יעץ בלק וגו’.

והנה המאמין בכל התורה ובמצותיה רק מסתפק בפרשת בלעם הרי הוא כופר בה’ אלקינו ה’ אחד”.

”ויקם בלעם בבקר ויאמר אל שרי בלק לכו אל ארצכם כי מאן ה’ לתתי להלך עמכם” (כב, יג).

פירש רש”י, להלך עמכם - אלא עם שרים גדולים מכם.

עורר על כך הגאון ר’ חיים שמואלביץ זצ”ל, שיתכן שאדם יעוות את הדברים ששומע ממש לצד השני, כי טבע האדם לשמוע את מה שהוא רוצה לשמוע, וכשאמר לו הקב”ה שלא ללכת, שמע זאת בלעם באופן אחר, והיינו שלא ילך עמם אלא עם נכבדים מהם.

ועל פי זה ביאר את המעשה עם רב עיליש (גיטין מה, א) שיום אחד נשבה, וישב שם אדם שיודע בשפת הציפורים, והנה הגיע עורב וצווח שם. פנה רב עיליש לאותו אדם ושאלו, מה אמר העורב. ענה לו, שהוא אומר, עיליש ברח עיליש ברח. אמר רב עיליש שהעורב שקרן ואינו סומך עליו. ואח”כ באה יונה, ושאל רב עיליש את אותו אדם מה היא אומרת, וענה לו שאף היא אומרת עיליש ברח. אמר רב עיליש כיון שכנסת ישראל משולה ליונה לכן יש להאמין לה, וברת.

ובגליון הש"ס ציין לדברי הערוך שהביא ראיה מסוגיא זו שרב עיליש ידע שיחת העופות. וכבר תמה עליו בסדר הדורות שלכאורה משמע בהיפוך שלא ידע את שפתם, ולכן שאל את האיש שהיה שם מה אמרו העורב והיונה.

וביאר הגר"ח שמואלביץ זצ"ל, שודאי ידע רב עיליש עצמו גם כן שיחות העופות, ומה ששאל לאותו איש "מאי קאמר", הוא משום שחשד את עצמו שכל כך רוצה לצאת מהשביה, שאולי הוא שומע באזניו את אשר חפץ לשמוע, שאומרים לו ברח ברח, לכן רצה לוודא אם אין הוא מטעה את עצמו, לכן שאל לאותו גוי מה הוא שומע, אבל על הגוי בעצמו באמת לא רצה לסמוך [ולפי זה מיושבת קושיית המהרש"א איך הוא סמך על אותו גוי, ולפי תירוץ זה באמת הוא לא סמך על הגוי, אלא רק רצה לבדוק שהוא שומע נכון].

**"אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב לא אוכל לעבר את פי ה' אלקי" (כב, יח).**

הקשה הגאון ר' אלחנן וסרמן זצ"ל (קונטרס דברי סופרים, א), הנה כתב הרמב"ם שהחיוב לשמוע בקול חכמים הוא מהפסוק "לא תסור", וא"כ יש להבין איך מציינו שגזרו חכמים איסורים קודם מתן תורה וכגון איסור עכו"ם הבא על בת ישראל שהוא מגזירת ב"ד של שם במעשה של יהודה ותמר, ומאיזה טעם היו חייבין אז לשמוע לדברי חכמים שהרי קודם מתן תורה לא היו מצווין אלא בז' מצוות בני נח ומילה וגיד הנשה, ומצוה זו לקיים דברי חכמים אינה מכללן. וכן קשה לפי השיטות שסוברים שקטן שהגיע לחינוך החיוב הוא על הקטן, וכיון שקטן אינו בר מצוות כלל מדאורייתא א"כ גם המצוה הזאת לשמוע לדברי חכמים אין הקטן חייב בה.

וביאר, שכל מה שצוו חכמים אנו יודעין שכן הוא גם רצון ה', וכל באי עולם מצווין ועומדין מתחלת ברייתן לעשות רצונו ית"ש, כי כל הנמצאים נבראו לעשות רצון קונם וכל פעל ד' למענהו, ומה שקטן פטור מכל המצוות הוא משום שכן הוא רצון ה' לפוטרו אבל מכיון שגזרו חכמים עליו ואנו יודעין שהסכימה דעתן לדעת המקום ב"ה, ממילא חייב לעשות כדבריהן שכן הוא רצונו יתברך.

ולפי זה ביאר את הכתוב בירמיהו "ובנו את במות הבעל לשרף את בניהם באש עלות לבעל אשר לא צייתו ולא דברתי ולא עלתה על לבי" (יט, ה), ופירושו בתרגום "דלא פקדית באורייתא ודלא שלחית ביד עבדיי נבייא ולא רעוא קדמי". ומבואר כי יש שלשה חלקי תורה, א) הנקרא צווי. ב) הנקרא דבור. ג) שאין עליו לא צווי ולא דבור אלא רצון ד' בלבד והם כל המצוות דרבנן. והוסיף, שלפי פשוטי המקראות נראה שזה היה עונו של בלעם הרשע, שלכאורה אחרי שאמר "אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב לא אוכל לעבור את פי ה'" מה היא רשעתו. אבל באמת, אף שידע בלעם היטב כי הליכתו לקלל את ישראל הוא נגד רצון ה' לא חשש על זה, כל זמן שלא היה לו צווי מפורש שלא לילך, ולכן אמר לא אוכל לעבור את פי ה' - והיינו את מה שאמר בפירוש, אבל רצון ה' לא היה חשוב בעיניו לעשותו, וזוהי רשעותו.

**”אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב לא אוכל לעבר את פי ה' אלקי” (כב, יח).**

כתב רש”י, מלא ביתו כסף וזהב - למדנו שנפשו רחבה ומחמד ממון אחרים.

ולכאורה יש להקשות, שהלא מצינו במשנה (אבות ו, ט), ”אמר רבי יוסי בן קיסמא פעם אחת הייתי מהלך בדרך ופגע בי אדם אחד וכו' אמר לי, רבי רצונך שתדור עמנו במקומנו ואני אתן לך אלף אלפים דינרי זהב ואבנים טובות ומרגליות, אמרתי לו בני אם אתה נותן לי כל כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות שבעולם איני דר אלא במקום תורה”. וא”כ מדוע דרשו חז”ל לרעה את דברי בלעם, והלא אף רבי יוסי בן קיסמא השתמש בלשון זו.

תירץ זאת בעל ה”תורה תמימה” באופן נפלא, שהנה אצל רבי יוסי היה המעשה שאיש אחד הציע לפניו שילך לגור בעירו ויתן לו עבור זה אלף אלפים דנרי זהב, ועל זה השיבו רבי יוסי התשובה הנזכרת, וא”כ הוכרח רבי יוסי להשיבו מעין ההצעה, שלא רק שלא יקח אלף אלפים דנרי זהב אלא אפילו כל כסף וזהב שבעולם, אבל אצל בלעם, הרי לא הציע בלק לבלעם שיעשרנו בכסף עבור מעשיו רק הבטיחו שיכבדנו, וכמו שאמר ”כי כבד אכבדך” וא”כ היה לו לבלעם להשיבו גם כן מעין הצעתו שלא יוכל להתכבד בשום כבוד ולעבור את פי ה', ולמה השיב מעניני כסף, אלא ודאי משום שחומד ממון הוא, וכמו שנודע בטבע שתאות האדם רגילה על לשונו תמיד להזכירה.

**”אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב לא אוכל לעבור את פי ה'” (כב, יח).**

אמרו חז”ל (אבות ה, יט) כל מי שיש בידו שלשה דברים הללו מתלמידיו של אברהם אבינו, ושלשה דברים אחרים מתלמידיו של בלעם הרשע, עין טובה ורוח נמוכה ונפש שפלה מתלמידיו של אברהם אבינו, עין רעה ורוח גבוה ונפש רחבה מתלמידיו של בלעם הרשע.

וביאר הרמב”ם מהו עין רעה, שהתפרסם על בלעם הרשע חריצות על הממון שבא מארם נהרים בעבור הממון אשר נשכר בו לקלל את ישראל.

עורר על כך המשגיח ר' לייב חסמן זצ”ל, שלא נאמר כאן שבלעם גזל ממון אלא כל ממונו בא בנקיות כפים, ולא דברו על רשעותו שבא לקלל את ישראל, אלא על חריצותו לממון.

ומי בעל לב לא יזדעזע ויחרד לנפשו, בשמוע שהחרוץ לקנות ממון ולצבור הון, ממון כשר בתכלית הכשרות, רשע הוא ומתלמידיו של בלעם ר”ל. ובעינינו אדם שיש בו תאות הממון ורודף אחריו בכל כוחו, אנו מראים עליו ומשתבחים בו ואומרים ראו ממנו שאין להתעצל, וכמה רחוקים אנו מדעת תורה שמחשיבה אדם כזה לתלמידו של בלעם.

ומוסיף המשגיח זצ”ל, ומי מאתנו לא יתאוה לאסוף ממון כשר, האם יחשוד מישהו בעצמו שיש בזה מענין עין רעה של בלעם, וכל אחד ינסה לפרש את דברי הרמב”ם בדרך אחרת אם יוכל, ואין לנו אלא להיכנע בפני האמת, להתבייש ולהודות ולשוב.

## **"ויקם בלעם בבקר ויחבש את אתנו וילך עם שרי מואב" (כב, כא).**

פירש רש"י, מכאן שהשנאה מקלקלת את השורה, שחבש הוא בעצמו. אמר הקדוש ברוך הוא, רשע, כבר קדמך אברהם אביהם, שנאמר (בראשית כב, ג) וישכם אברהם בבקר ויחבש את חמורו.

ביאר הגאון ר' אליעזר קאהן זצ"ל (מתלמידי נובהרדוק), שאין הכוונה שאברהם קדמו בזמן, אלא הכוונה שקדמו במעלה, כי הזריזות של בלעם לא נבעה מאותו גורם שזירז את אברהם. זריזותו של אברהם נבעה מאש פנימית הבוערת לעשות רצון ה', אבל זריזותו של בלעם נבעה ממידת השפלות והרוח גבוהה, ואף שזה נראה זריזות, אין זה אלא העדר רצון להתגבר על המידות הרעות המושרשות בו, עד שנמשך אחריהן בלי שליטה ומעצור.

וכמו שכתב השו"ע (או"ח א, א) יתגבר כארי לעמוד בבוקר לעבודת בוראו, וביאר הט"ז, שעיקר הגבורה הוא כנגד היצר הרע כמו שאמרו איזהו גבור הכובש את יצרו. כי כל מה שאינו נגד היצה"ר איננו גבורה כלל, אלא חולשה של יצרים, וכפי שאנו רואים בכל העולם שכל אחד רץ וזריז למלא את רצונותיו, אבל אין זה זריזות הנובעת מגבורה, אלא ההיפך היא מתוך חולשה המונעת אותו מלעמוד כנגד היצר.

וכן להלן בלעם אמר "הן עם כלביא יקום" (כג, כד), ואמרו חז"ל (מדרש רבה, כ) אין אומה בעולם כיוצא בהם, הרי הן ישנים מן התורה ומן המצוות ועומדין משנתן כאריות וחוטפין קריאת שמע וממליכין להקב"ה ונעשין כאריות. והיינו, שכל זריזותם לעמוד כאריות הוא מפני שכבר בשעת שכיבתם הם ישנים מתוך התורה והמצוות, ולכן מיד בקומם הם זריזים לעשות רצון ה'.

## **"ויחר אף אלקים כי הולך הוא ויתיצב מלאך ה' בדרך לשטן לו" (כב, כב).**

ביאר רש"י, ראה שהדבר רע בעיני המקום ונתאוה לילך.

בלעם הכיר את רבונו וידע מה טוב ומה רע בעיניו, הוא ידע שהוא אינו ברשותו וכי הכל תלוי ברצונו יתברך, הוא השיג השגות גבוהות והיה יודע דעת עליון, ודוקא מפני זה ברגע של התרוממות והכרה באמיתו של עולם, נתעוררו אצלו הכוחות השפלים להתנגד להכרתו העליונה.

עמד על כך הגאון ר' חיים זייצ'יק זצ"ל, שזהו לימוד לכל דורשי היראה והחכמה, כי כאשר יתעוררו בהם רגשות להתעלות מעל למנהגם ולשנות את דרכם, הרי במקביל נולדים גם כוחות מפריעים לבטל ולהחליש את הרגשות והשאיפות לטוב.

וזה מה שאמרו חז"ל (סוכה נב, א) "כל הגדול מחברו יצרו גדול הימנו", שדוקא בשעה שהאדם מנסה להתעלות אז היצר אורב לו ומנסה להחלישו. וכמו הרוח שאין מפריעה לאדם אלא בשעת הליכתו, וכשהוא עומד על מקום אחד אין הרוח מפריעה לו.

**"הן עם לבדד ישכן ובגוים לא יתחשב" (כג, ט).**

ביאר הגאון ר' אלחנן וסרמן זצ"ל, "עם" הוא כינוי לשבט אנשים שנעשו חטיבה מיוחדת מכח דתם ומורשתם הרוחנית. "גוי" משמש כנוי לשבט אנשים שהתגבש על בסיס ארץ מולדתם בלבד. וזה מה שאמר בלעם, "הן עם לבדד ישכן" שישאל קיימים בארץ רק מפני היותם "עם", ועם כזה יכול אף לשכון בדד. אמנם בתורת "גוי" היינו בתורת עם שכל היותו מיוסדת על ארץ ומולדת אין לנו זכות קיום ולכן "ובגוים לא יתחשב" כלומר בתורת גוי בקרב גויים אין לנו שום חשיבות.

וזאת ללמדנו שארץ ישראל אינה לגבינו בבחינת המושג מולדת הנפוץ בעולם, אלא היא קרקע המוכשרת שנקיים בה את מצוות ה', אבל אין להעלות על הדעת שארץ ישראל עשתה אותנו אומה.

**"ולא ראה עמל בישראל" (כג, כא).**

כתב האור החיים, שהצדיקים הגם שעושים מצוות וכל עסקם בתורה אינם מרגישים שיש להם עמל, אלא אדרבא כאדם המרויח וכאדם המשתעשע בשעשועים לרוב חשקם בתורה. וידוע משלו של המגיד מדובנא על הפסוק "ולא אותי קראת יעקב כי יגעת בי ישראל" (ישעיהו מג, כב), משל לסוחר שבא ממדינת הים וביקש מאחד הנערים הסבלים שיביאו את חבילותיו אחריו לביתו והוא יתן לו שכרו, והוא נסע לפניו, וכשהגיע הנער אל הסוחר לביתו הניח חבילתו ובא לבקש שכר טרחתו, אמר לו הסוחר כי טעה והביא חבילה אחרת במקום שלו, שאל אותו הנער מנין לך, הרי לא ראית את החבילה המונחת בחוץ. אמר לו הסוחר, ניכר עליך שהזעת והתאמצת לשאת את החבילה, ואילו החבילה שלי היתה מלאה ביהלומים וקל לנשאה, ולא היית צריך להזיע ולהתאמץ.

כך אומר הקב"ה "לא אותי קראת יעקב", שאם כן לא היית מתאמץ כל כך, "כי יגעת בי ישראל", ואם היית מוצא טעם בלימוד לא היית יגע כל כך.

**"וישא בלעם את עיניו" (כד, ב).**

כתב רש"י, בקש להכניס בהם עין רעה, והרי יש לך שלש מדותיו עין רעה ורוח גבוהה ונפש רחבה האמורים למעלה.

אמרו חז"ל (אבות ה, יט), כל מי שיש בידו שלשה דברים הללו מתלמידיו של אברהם אבינו ושלשה דברים אחרים מתלמידיו של בלעם הרשע, עין טובה ורוח נמוכה ונפש שפלה מתלמידיו של אברהם אבינו, עין רעה ורוח גבוה ונפש רחבה מתלמידיו של בלעם הרשע.

כתב הסבא מקלם זצ"ל, יש להבין מדוע האריכה המשנה והקדימה לומר "כל מי שיש בידו שלשה דברים הללו מתלמידיו של אברהם אבינו ושלשה דברים אחרים מתלמידיו של בלעם הרשע", ולא פירשו מה הם אותם הדברים, ולכאורה היו צריכים לכתוב כל מי שיש בו ג' דברים אלו הרי הוא מתלמידיו של אברהם אבינו וכן ההיפך הוא מתלמידיו של בלעם.

אלא יסוד גדול למדונו חז"ל, כי מטבע האדם כששומע משל מה שאינו נוגע לעצמו, יתפעל ממנו, ואח"כ כששומע הנמשל שנוגע לו, תתקדר התפעלות המשל, אבל בלי המשל, לא היה עושה הנמשל עליו רושם כלל וכלל. והנה כלל גדול במוסר הוא שצריך לחפש איך להפעיל על נפש הבהמי, ולכן התנא בהתנחלה הסתיר את הדברים ואמר, כל מי שיש בו ג' דברים הללו - מתלמידיו של אברהם אבינו, וכל מי שיש בו ג' דברים אחרים - ולא הזכיר מה הם, הוא מתלמידיו של בלעם הרשע, ותיכף יתעורר באדם תשוקה עזה לדעת, מה הם הג' דברים אשר בהם לבד יתעלה מבירא עמיקתא לאיגרא רמה, ואח"כ כשרוצה ומשתוקק לדעת אותם, אז אומר לו עין טובה וכו'. ואם התנא לא היה מדבר כך, לא היה עושה עליו רושם כלל, אחרי שהאדם בטבעו - עין רעה ורוח גבוה ונפש רחבה, כל היום, כמים בקרבו וכשמן בעצמותיו, וההרגל נעשה טבע שני, ומכל שכן הרגל עם טבע ראשון.

סיים הסבא זצ"ל וכתב, ראו נא אחי, אהובי, כמה התחכמות צריך האדם, איך ללמוד מוסר, שיפעל על האדם.

### **"וישא בלעם את עיניו וירא את ישראל שכן לשבטיו ותהי עליו רוח אלקים" (כד, ב).**

ביאר רש"י, שבלעם ביקש להכניס בהם עין רעה, אבל כיון שראה כל שבט ושבט שוכן לעצמו ואינו מעורבין, וראה שאין פתחיהם מכוונין זה כנגד זה שלא יציץ לתוך אהל חברו, מיד עלה בלבו שלא יקללם, ובירכם מה טובו אהליך יעקב.

עורר על כך המשגיח ר' אייזיק שר זצ"ל, יש ללמוד מכאן עד כמה נורא הדבר שאדם שרואה מעלה אצל חברו והוא מצטמק ורע לו ומבזה אותו מתוך עין רעה, הרי אדם זה הוא גרוע מבלעם! שאף בלעם הפך את עינו הרעה לטובה בראותו מעלת שנואי נפשו, ויש כאלו הגרועים מבלעם, ובראותם מעלה אצל חבריהם מיד מתחדשת בהם עין רעה, ולכן צריך לקנות בנפשותינו את מדותיו של אברהם אבינו של עין טובה.

### **"כנחלים נטיו כגנות עלי נהר כאהלים נטע ה'" (כד, ו).**

דרשו חז"ל (ברכות טז, א) מה נחלים מעלין את האדם מטומאה לטהרה, אף אהלים (בתי מדרש - רש"י) מעלין את האדם מכף חובה לכף זכות.

כתב על כך החפץ חיים זצ"ל, הקלקול הכי גדול של האדם הוא על ידי כח הדיבור יותר מעל ידי המעשה, כיון שבחצי שעה יכול לקלקל בפיו בדיבורים שמעורבים בהם לשון הרע, ליצנות, וסתם דברים בטלים, מה שאין כן על ידי מעשה שצריך זמן ושהות, אולם בדיבור ברגע אחד יכול להוציא בפיו כמאתים מילים, ונמצא שעל ידי כח הדיבור האדם מכריע את הכף חלילה. ולכן תקנתו להכנס לאוהלים, לאהלי תורה, ולהרבות בלימוד התורה, ויתקבצו לו על ידי כך חבילות של מצוות על ידי דבורו, ולכן אהלי תורה מעלין את האדם מכף חובה לכף זכות.

ועוד כתב החיד"א (חומת אנך), שרמזו בזה שכמו שנחל מטהר מטומאה אף שטובל בו בלי כוונה, כמו כן האדם נטהר על ידי לימוד התורה אף שאינו מכוון לשם כך.



**"ויחר אף בלק אל בלעם ויספק את כפיו ויאמר בלק אל בלעם לקב איבי קראתיך והנה ברכת ברך זה שלש פעמים וגו' ויאמר בלעם אל בלק הלא גם אל מלאכיך אשר שלחת אלי דברתי לאמר אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב לא אוכל לעבר את פי ה'" (כד, י-יג).**

יש להתבונן למה התרגז בלק על בלעם כל כך ומה היה החרי אף הגדול הזה, הלא מיד כשבא בלעם אצלו, אמר לו בלעם שהוא לא יכול לדבר מאומה בלי רצון ה', ואם כן מדוע כעס בלק על בלעם.

ביאר זאת **הבית הלוי** (מובא ב"בית יצחק" עה"ת) בדרך נפלאה. כשאדם אומר לחבירו שלא יכול לעשות דבר מסוים יש בזה שני אופנים, ובדרך משל, אם יאמר לחבירו קח סכום כסף גדול ותכה אדם מכובד על פניו, חבירו ישיב לו שאינו יכול לעשות כזה דבר. ואם יאמר לו קח סכום כסף ותזיז את הקיר, גם בזה חבירו ישיב לו באותו מטבע לשון שאינו יכול לעשות דבר זה. אבל אף שהתשובה זהה, אבל משמעות התשובה היא שונה, שהרי הוא יכול להכות את מי שיחפוץ, אלא שרוחו ושכלו לא יתנו לו לעשות דבר זה, אבל להזיז קיר הוא אינו יכול אף אם ירצה.

ויש הבדל נוסף בין שניהם, שבמקום שאינו רוצה לעשות מחמת שכלו, אם יבטיחו לו הרבה ממון על מעשה זה יתכן ויכנע שכלו עבור בצע הכסף, אבל באופן השני אף אם יקבל כל ממון שבעולם אינו יכול לעשות פעולה זו.

וזה הענין שהיה עם בלק ובלעם, שבלק הבין מדברי בלעם שאינו יכול לקלל את ישראל רק מחמת טוהר רוחו שאינו רוצה לעשות דברים נגד רצון ה', ולכן הציע לו עבור דבר זה כל ממון שבעולם, אך כאשר ראה בלק שכמה פעמים בלעם לא מקלל את ישראל, כעס וזעם עליו מאוד, ואז אמר לו בלעם שכוונתו היתה כבר מתחילה שאינו יכול באמת לקללם בלי רצון ה', ואין זה תלוי ברצונו כלל.

ויש ללמוד מדברי בלעם, שבמקום שהתורה אסרה איסור, צריך האדם להרגיש שאין לו אפשרות כלל לעשות נגד רצון ה'. וכפי שתירגם אונקלוס את דברי בלעם "אם יתן לי בלק מלי ביתיה כסף וזהב לית לי רשו למעבר על גזירת מימרא דה' אלקי", והיינו שמפני שאין לו רשות אין הוא יכול כלל לעשות מעשה זה.

וכן מסופר על **הגאון ר' משה פיינשטיין זצ"ל**, שפעם קיבל טלפון בהול מארץ ישראל (בתקופות שכל שיחה עלתה ביוקר רב), ובין הגר"מ לטלפון היה בחור שעמד באמצע תפילת שמונה עשרה. וניסו ללחוץ על הגר"מ שיעבור ולדבר בטלפון, ענה להם שאין ביכולתו מה לעשות שהרי יש קיר לפניו.

**"אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב לא אוכל לעבר את פי ה'" (כד, יג).**

אמרו חז"ל (אבות ה, יט), כל מי שיש בידו שלשה דברים הללו מתלמידיו של אברהם אבינו ושלשה דברים אחרים מתלמידיו של בלעם הרשע, עין טובה ורוח נמוכה ונפש שפלה מתלמידיו של אברהם אבינו, עין רעה ורוח גבוהה ונפש רחבה מתלמידיו של בלעם הרשע.

ופירש רבינו יונה, שהתנא לא קיצר וכתב כל מי שיש בידו ג' דברים אלו הוא מתלמידיו של אברהם וכן ההיפך מתלמידיו של בלעם, כדי שלא נחשוב שיש עוד מידות באדם ורק ג' מידות הללו הם סמל לתלמידיו של אברהם, ואין זה כך, אלא ג' מידות הללו הם כוללים את כל המידות שבאדם, ולאדם שיש עין טובה ורוח נמוכה ונפש שפלה הוא מושלם בכל מידותיו, וכן ההיפך ח"ו הוא מתלמידיו של בלעם.

עורר על כך **המשגיח ר' יחזקאל לוינשטיין זצ"ל**, שבדרך כלל אדם חי בהשקט ושלוה ובטוח שאין לו שייכות כלל למידותיו הרעות של בלעם, אבל יש להתבונן שכאשר התורה מציינת את מדותיו של בלעם, אינה מביאה הרבה ראיות לגודל רוע מדותיו, אלא מפרט אחד אנו למדים את כל מצבו, וממה שאמר "אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב" למדנו שנפשו רחבה ומחמד ממון, וכן שאר מדותיו נלמדו ממשפט אחד שאמר.

ומכאן יש ללמוד שכדי לדעת ולהכיר מדותיו של אדם לא צריך מעשים מרובים והוכחות שונות, אלא ממעשה אחד נלמד להכיר מדותיו היאך הם.

ועוד יש להתעורר, שאף אצל בלעם לא נתגלו מדותיו הרעות במשך חייו אלא רק לאחר שקיבל את הזמנת בלק לבוא לקלל את ישראל, וכפי הנראה לא ראו בו מידות אלו אצלו לפני כן, כי המדות טמונים עמוק בקרבו ואין לדעת אם בעל מדות הוא או לא רק בשעת נסיון, שאז מגלה האדם את מדותיו אם הוא מתלמידיו של אברהם או ח"ו ההיפך.

**"אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב" (כד, יז).**

אמרו חז"ל (שמות רבה ל, כד) שאלו ישראל לבלעם אימתי תהיה ישועה, אמר להם "אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב", אמר להם הקב"ה זו היא דעתכם, אין אתם יודעים שסוף בלעם יורד לגיהנם ואינו רוצה שתבא ישועתי, אלא היו דומים לאביכם שאמר "לישועתך קייתי ה'" וכו' צפה לישועה שהיא קרובה, לכך נאמר "כי קרובה ישועתי לבא" (ישעיה נו, א).

ביאר **הגאון ר' דניאל מובשוביץ זצ"ל** (מתלמידי קלם), בלעם וישעיה שניהם ראו וצפו את הגאולה, אלא שבלעם אמר שהיא רחוקה, וישעיה אמר שהיא קרובה וכל רגע היא יכולה להיות.

וההבדל הוא, כי אצל בלעם היה מושג זה קיים רק בהכרה השכלית, שאין לה שייכות ליום שהוא נמצא בו, והגאולה לא תפריע לו להמשיך במעשיו.

וזה טבע האדם שמחפש תמיד אחרי דרכים שאפילו בהישארו מאמין שלא יהיה לזה השפעה מכריעה על כוחות נפשו, ולכן הוא מעביר את עניני האמונה למרחקים, וזה לא נוגע לחיי היום יום שהוא נמצא בהם עכשיו.

אבל יש לנו להאמין ולהתנהג כפי שישעיה אמר "כי קרובה ישועתי לבא", שהישועה והגאולה ממש נמצאת קרובה אלינו, ומתוך הרגשה כזו יש לחיות את הימים, ואמונה כזו ודאי שהיא משפיעה על המחשבה והמעשה.

## **"וישב ישראל בשטים ויחל העם לזנות אל בנות מואב" (כה, א).**

אמרו חז"ל (ספרי, קלא) אין ישיבה בכל מקום כי אם קלקלה, שנאמר וישב העם לאכל ושתו ויקומו לצחק (שמות לב, ו) ואומר וישבו לאכל לחם וגו' (בראשית לז, כה).

ביאר הגאון ר' אליעזר שולביץ זצ"ל (מתלמידי מרן הגרי"ס) שבכל מסעותיהם כתוב "ויחנו", אבל כאן כתוב לשון "וישבו". ולשון חניה הוא לשון ארעי, והרגישו עצמם בכל מקום כגרים, והיו עיניהם נשואות לשמים שישמרום מכל רע, ולכן לא חשבו על מחשבת עבירה כלל, אבל כשהגיעו לשטים היו במצב של ישיבה, שהוא מלשון קביעות, שאדם יושב במקומו בשלוחה והשקט, ואז נכנס בהם רוח שטות לעבור עבירות.

ותחילת פיתוי היצר אצל האדם הוא לפתות אותו על בקשת המנוחה והשלוחה, ועל ידי כן יחשוב האדם את עצמו כתושב הקבוע כאן בעולם, וכאילו כל עיקר ביאתו לזה העולם הוא כדי לאכול ולשתות ולהתענג, והוא הפתח שאפשר לרדת על ידו למדריגה התחתונה ממש.

## **"ויצמד ישראל לבעל פעור" (כה, א).**

אמרו חז"ל במסכת סנהדרין (סד, א) מעשה בסבטא בן אלס שפער בפניו, וקינח בחוטמו, והיו כומרין מקלסין לו ואומרים, מעולם לא היה אדם שעבדו לזו בכך.

צריך להבין מה היתה העבודה בכך שביזה את האליל, והלא גם אומות העולם מכבדים את אליליהם, והיאך השבח הוא על מי שביזה אותו ביותר.

ביאר הגאון ר' חיים שמואלביץ זצ"ל, כל המהות של עבודה זרה של בעל פעור הוא להיות בלי שום גדרים, לחיות חיי הפקר ולעשות ככל אשר יעלה על לב האדם. ולכן עשו לשיטה ודרך זו עבודה זרה שכל העבודה בה הוא לבזותה ולהשפילה וכמה שיותר פורצים גדר ועושים אצלה מעשים אשר הם בלי שום גדר זו העבודה הגדולה ביותר, ולכן שבחו את סבטא בן אלס שלא היה אדם שעבד כמוהו.

ולכן יש משיכה גדולה לעבודה זרה כזו, לפרוץ כל גדרי עולם בלי שום מעצור, ואף שבטלו את היצר של העבודה זרה, דבר זה רואים בעינינו שעדיין לא בטל, ויש משיכה לאדם לעשות ככל אשר עולה על רוחו בלי להיות מוגדר, וכשמתחיל לפרוץ גדר קטן הרי הוא כבר מסוכן וברשות היצר עד כדי לעבוד עבודה זרה.

וזו היתה עצתו של בלעם להכשיל את ישראל בבנות מואב, וכשיפרצו גדר זה כבר הם ברשות היצר שיכול להכשילם אף להיצמד לבעל פעור.

# סוגיות ועיונים

## קיום מצוות ולימוד תורה שלא לשמה

והוא דומה ללא לשמה שמחפש לקנות לו שם וכדו'.

**ב. ויש** לחקור האם יש מעלה בעצם הלימוד ועשיית המצוות שלא לשמה, אלא שבנוסף לכך יש מעלה שבסוף על ידי עשייתו יבוא לעשותם לשמה, או שכל מעלת השלא לשמה הוא מפני שיבוא על ידם ללשמה, אבל אין בהם עדיין תועלת, אלא שעשייתם נצרכת כדי שיוכל להגיע על ידם לידי קיום לשמה.

**ובאגלי טל** (בהקדמה) כתב להוכיח מקרבנותיו של בלק, שודאי שבלק לא היה בא על ידם ללשמה ובכל זאת קיבל עליהם שכר, ועל כרחק שיש מצוה בעצם עשייתם אף שלא יבוא כלל ללשמה, אלא שמי שמקיים את המצוות שלא לשמה, יש לו מעלה שבסוף יבוא ללשמה [וכן כתב בשו"ת משיב דבר א, מד].

**ג. אמנם** בשו"ת מהר"ח אור זרוע (קסג) הביא את דברי ר"ת שיש שני סוגי לשמה (וכדברי התוס' לעיל), שאחד מותר והשני אסור. וכתב, שהוא סובר שכל שלא לשמה הוא עבירה, אלא שהיא עבירה שהותרה כי סופה לבוא לידי מצוה, וכמו שהתירו להציל אשה בנהר ולפקח גל בשבת, ולכן מי שמקשה ערפו לעולם לא יעשה מצוה ונוח לו שלא נברא.

**א. אמר** רב יהודה אמר רב, לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוות ואף על פי שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה, שבשכר ארבעים ושנים קרבנות שהקריב בלק מלך מואב זכה ויצתה ממנו רות, ויצא ממנו שלמה שכתוב ביה אלף עולות יעלה שלמה (סוטה מז, א. ופסחים ג, ב).

**ולכאו'** דבריו סותרים מה שאמרו "כל העוסק בתורה שלא לשמה נעשית לו סם המות" (תענית ז, א). וכן אמרו "מרגלא בפומיה דרבא, תכלית חכמה תשובה ומעשים טובים, שלא יהא אדם קורא ושונה ובוטט באביו ובאמו וברבו ובמי שהוא גדול ממנו בחכמה ובמנין, שנאמר ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב לכל עושיהם, לעושים לא נאמר אלא לעושיהם, לעושים לשמה ולא לעושים שלא לשמה, וכל העושה שלא לשמה נוח לו שלא נברא" (ברכות יז, א).

**ובתוס'** (בברכות ותענית) כתבו ליישב, שיש לחלק בין אם לומד על מנת שיכבדוהו חבריו, שעל זה אמרו מתוך שלא לשמה בא לשמה, לבין אם לומד על מנת לקנטר שעל זה אמרו שנעשית לו סם המות.

**וכתב** המהרש"א (ח"א הוריות י, ב) שאצל בלק לא היה זה על מנת לקנטר אף שכוונתו היתה להזיק לישראל, כיון שעשה זאת מחמת שפחד מהם והיה זה לטובתו,

**ומבואר** מדבריו חידוש גדול, שאף שלומד כדי שיכבדוהו הרי זה עבירה, אלא שהותר לו לעשות כן כי על ידי זה יגיע בסוף ללמוד ולקיים את המצוות לשמה.

**והנה** אמרו חז"ל (נדרים פא, א), "מי האיש החכם ויבן את זאת וגו' על מה אבדה הארץ", דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולא פירשוהו, עד שפירשו הקדוש ברוך הוא בעצמו, דכתיב ויאמר ה' על עזבם את תורת י וגו', אמר רב יהודה אמר רב שאין מברכין בתורה תחלה.

**ופירש** רבינו יונה (הובא בר"ן), שלא היתה התורה חשובה בעיניהם כל כך שיהא ראוי לברך עליה שלא היו עוסקים בה לשמה ומתוך כך היו מזלזלין בברכתה.

**ודבריו** צ"ב, שהרי אמרו לעולם יעסוק אדם בתורה שלא לשמה, ולמה קבלו עונש גדול כ"כ על זה.

**וביאר** בשו"ת אגרות משה (או"ח א, כ) שרבינו יונה סבר שכל המעלה של הלימוד שלא לשמה הוא משום שיבוא ללמוד לשמה, אבל הקב"ה שיודע עתידות ועמקי הלב ידע שהם היו שקועים כ"כ במחשבת הרעה ולא יבואו לעולם לידי לימוד לשמה, ולכן נענשו על זה.

**ד. וכן** כתב הגאון ר' חיים מוואלז'ין זצ"ל (רוח חיים אבות א, יג, א) לבאר את דברי חז"ל "נגיד שמה אבד שמיה ודלא מוסיף יסיף", והמשיל זאת למלך שציוה על עבדו לעלות לעליה, שאין סברא בעולם שיכעס עליו על שהוא עולה דרך מדרגות הסולם ולא קפץ בקפיצה אחת ללמעלה, וכן הוא הלימוד

שלא לשמה, שהוא כמדרגה התחתונה בסולם, וודאי שאם נשאר במדרגה ואינו עולה ללמעלה הוא מורד באדונו, ולכן אמרו "נגיד שמה אביד שמיה" שאם לומד תמיד שלא לשמה אלא רק כדי שיתפרסם למרחוק סופו שיאבד ממנו גם השם הראשון שהיה לו מקודם.

**אבל** שמא יאמר האדם מאחר שאי אפשר שבתחילת הלימוד שיהיה לשמה לכן לא אלמד בכלל, על זה אמרו "ודלא יליף קטלא חייב", שמי שלא לומד ולא נתחיל לעלות כלל בסולם הוא מתחייב בנפשו.

**אלא** שכתב (נפש החיים, ג) שהבטחת חז"ל שמתוך שלא לשמה בא לשמה, אין כוונתם לומר שאם ילמד הרבה שלא לשמה בסוף ילמד כל הזמן לשמה, אלא שבכל פעם שהוא לומד בקביעות כמה שעות רצופות, אף שתחילת לימודו היה שלא לשמה, על כרחך יהיה לו זמן מועט במשך שעות אלו שתהיה כוונתו בהם לשמה.

**ה. וכתב** הרמב"ם (תלמוד תורה ג, ה), תחלת דינו של אדם אינו נידון אלא על התלמוד ואחר כך על שאר מעשיו, לפיכך אמרו חכמים לעולם יעסוק אדם בתורה בין לשמה בין שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה. וכן כתב בהל' תשובה (י, ה), כל העוסק בתורה כדי לקבל שכר או כדי שלא תגיע עליו פורענות הרי זה עוסק שלא לשמה, וכל העוסק בה לא ליראה ולא לקבל שכר אלא מפני אהבת אדון כל הארץ שצוה בה הרי זה עוסק בה לשמה, ואמרו חכמים לעולם יעסוק אדם בתורה ואפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה.

**ויש** לבאר מדוע השמיט הרמב"ם את הדין של קיום המצוות שלא לשמה, ונקט כן רק בלימוד התורה, והלא בגמ' אמרו זאת אף לענין קיום מצוות.

**ובאגלי** טל (שם) כתב ליישב, שיש טועים שאמרו שמי שמתענג ושמח בלימודו ומחדש חידושים אין זה לימוד לשמה, וצריך ללמוד רק לשם המצוה, אבל זה טעות גדולה, ואדרבה השמחה וההנאה בלימוד הוא חלק מהמצוה, כדי שדברי תורה יהיו נבלעין בדמו, ועל ידי ההנאה מהלימוד הוא נהיה דבוק בתורה.

**ואמת** כי מי שלומד רק לשם ההנאה והתענוג שלו זה נקרא שלא לשמה, אבל אם לומד לשם מצות לימוד אלא שיש לו הנאה מכך, הרי זה לימוד לשמה כי גם התענוג הוא חלק מהמצוה.

**והנה** הרמב"ם פסק (שופר ב, ד) שמצוות צריכות כוונה, אבל בכפאוהו ואכל מצוה פסק שיצא (מצוה ו, ג) כיון שהיה לו הנאה מהאכילה, וכמו מתעסק בחלבים ועריות שחייב כיון שנהנה (כן ביאר הכסף משנה בשם הר"ן).

**ולכן** יש חילוק בין מצוות ללימוד תורה, שבמצוות אם מקיימם שלא לשמה

ושלא בכוונת מצוה כלל [וכמו שאמרו בפסחים (ג, ב) שמי שבטל כל השנה ממלאכה מקיים מצוה אם בטל בערב שבת אף בלא כוונת מצוה כלל], אינו מקיים מצוה כיון שמצוות צריכות כוונה, אבל בתורה כיון שיש לו הנאה מהלימוד והיא חלק מהמצוה, אף אם לא כוון למצוה מקיים בזה מצוה, וכמו בכפאוהו לאכול מצוה כיון שנהנה.

**ו. והגרש"ז** אויערבאך זצ"ל (ישורון טו, עמ' שעה) כתב ליישב באופן אחר, שיש לחלק בין מצוות שתכלית מצוותם היא העשיה לבין מצוות שתכליתם היא בתוצאה, וכגון אדם שהלך והציל את חבירו הטובע בנהר אף שלא חשב בשעת ההצלה כלל למצוה, נחשב שקיים את המצוה, וכן אם נתן פרוטה לעני קיים מצות צדקה אף שלא כוון כלל למצוה, כיון שתכלית מצוות אלו היא בתוצאתם, אבל יש מצוות שהעיקר הוא בעשייתם, וכגון להניח תפילין וליטול לולב, שבמצוות אלו אם לא כוון בעשייתם לא קיים מצוה למ"ד שמצוות צריכות כוונה.

**ולכן** בתלמוד תורה, שעיקר המצוה היא ידיעת התורה, ולכן אין המצוה רק במעשה הלימוד עצמו אלא בתוצאה שיודע ומקיים את התורה, ולכן אף שאינו מכוון כלל למצוה בשעת הלימוד עצמו, מקיים בזה מצוה, כיון שיודע הוא את התורה.

## חיוב קריאת שמע שעל המטה

עד שהוא אוכל ומחבל כל מזיק הבא לטרפו. כיצד, קורא את שמע על מטתו ומפקיד רוחו ביד המקום, בא מחנה וגייס להזיקם,

**בלעם** בברכותיו אמר על ישראל "לא ישכב עד יאכל טרף ודם חללים ישתה" (כג, כד). ופירש רש"י, לא ישכב בלילה על מטתו

הקדוש ברוך הוא שומרם ונלחם מלחמותם ומפילם חללים.

**והיוב** ק"ש על המטה למד זאת רבי יוסי (ברכות ד, ב) מהפסוק "רגזו ואל תחטאו אמרו בלבבכם על משכבכם ודמו סלה", והיינו שיאמרו מה שכתוב בו "על לבבך" ואח"כ דומו בשינה (רש"י).

**ועוד** אמרו (שם ה, א) כל הקורא קריאת שמע על מטתו מזיקין בדילין הימנו.

**ובטור** ובשו"ע (או"ח, רלט) כתבו שיקרא קריאת שמע ואחר כך יברך המפיל. אולם ברמב"ם (תפילה ז, א-ב) משמע שמברך המפיל קודם.

**וביאר** המגן אברהם (וביתר ביאור בפמ"ג) שמחלוקתם תלויה בטעם אמירת ק"ש, שהטור סבר שהוא מפני שצריך לומר דברי תורה קודם שיישן וכדברי רבי יוסי שלמד חיוב זה מהפסוק "אמרו בלבבכם על משכבכם", ולכן יש לומר ק"ש קודם המפיל, שלא יהיה הפסק בין הברכה לשינה. אבל הרמב"ם סבר שהוא מדין שמירה וכמו שאמרו בגמ' שמזיקים בדילין הימנו, וכיון שהוא משום שמירה אין בכך הפסק בין הברכה לשינה [כיון שגם בהמפיל יש בברכתה תפילה על שמירה].

**והוסיף** שכבר נחלקו בזה בירושלמי (ברכות דף ו, א), אם לא נרדם האם יחזור ויקרא ק"ש שוב עד שיירדם או שיאמר את פסוקי השמירה, וזה תלוי בנדון זה, שאם ק"ש היא משום שמירה אפשר לחזור ולקוראה שוב עד שיישן ואין בכך הפסק

לברכה [ועי' באליה רבה שסבר שלכו"ע הוא משום שמירה].

**וכשיטת** הרמב"ם כן משמע אף בתוס' (חולין קה, א) שכתבו שאין לברך על ק"ש שעל המטה כיון שאין מברכין על דבר שהוא לצורך האדם. ומשמע שהוא מטעם שמציל עצמו מן המזיקין.

**ועוד** אמרו (שם) שתלמיד חכם אין צריך שיאמר ק"ש שעל המטה, ונחלקו הראשונים בטעם דין זה. רש"י כתב, שרגיל במשנתו לחזור על גרסתו תמיד דיו בכך. אבל רבינו יונה כתב שהוא מפני שתורתו משמרתו, וכמו שפטרוהו מלשם מס העיר כיון שאין צריך שמירה (ב"ב ח, א).

**ולכאור'** הם נחלקו בטעם החיוב של ק"ש, שרש"י סבר שהוא מפני שצריך לומר ד"ת קודם שיישן, ולכן ת"ח שחוזר תמיד על משנתו אין צריך, ורבינו יונה סבר שהוא מצד שמירה ולכן ת"ח פטור כיון שאינו צריך שמירה שתורתו משמרתו.

**וכן יש** לדייק מדברי רבינו יונה לקמן (שם), שביאר מה שהקשו בגמ' איך מותר לומר פסוקים קודם השינה והלא אין מתרפאין בדברי תורה, ותירצו שלהגן מותר. וביאר רבינו יונה שלא הקשו כן על ק"ש, מפני שפסוקים אלו אינו אומר אותן לעולם לשם חובה והם של שמירה ונראה כמו שמתרפא בדברי תורה, אבל בק"ש שדרך הוא לאומרו לשם חובה אינו נראה כמתרפא בדברי תורה. ומבואר מדבריו, שגם ק"ש היא משום שמירה אלא שכיון שאומרה תמיד אינו נראה כמתרפא על ידה.

## בענין נבואת משה ובלעם

זה. ובשו"ת משנה הלכות (טז, קב) מה שהשיג עליו). וכבר נמצא תירוץ זה בריטב"א (ב"ב, שם).

**ובס' נחלת יעקב** (עה"ת לבעל נתה"מ) כתב לתרץ, שדברי בלעם שדיבר לבלק ודאי לא בלשון הכתוב בתורה אמרה, שא"כ לא היה משיג בלק מה שאומר בלעם, שמנין היה יודע בלק לדבר בלשון הקודש ובלשון סתום, אך משה כתב כוונת ההשגה שהשיג בלעם - בלשון זה הכתוב בתורה, שיש על כל קוץ וקוץ תילי תילים של רמזי סודות.

**ב. וכקושיית השל"ה** הקשה המהרי"ל דיסקין (סוף חלק שני, ומרן בעל האבי עזרי זצ"ל העתיקו בהל' יסודי התורה ז, ו) שהרי אף המבזה אות אחת מן התורה הריהו אפיקורס, ומה צריך לחדש שאף פרשת בלעם היא תורת ה'.

**ועוד** הקשה, מדוע בחר בלעם לברך את ישראל "כי לא נחש ביעקב", ומה ראה במצוה זו שראויין על ידה לברכה יותר משאר מצוות.

**ועוד** צריך לבאר, שהנה דרשו חז"ל (ספרי) על הפסוק "ולא קם נביא עוד בישראל כמשה" שבישראל לא קם אבל באומות העולם קם ואיזה זה בלעם בן בעור. ולכאורה איך אפשר לדמות כלל בין הטומאה והטהרה.

**עוד** הקשה מרן הגר"ח מבריסק זצ"ל (הודפס בישרון י, קונטרס בענין נבואת

**א. אמרו חז"ל** (ב"ב יד, ב) שמשה רבינו כתב ספרו ופרשת בלעם. ופירש רש"י, פרשת בלעם - נבואתו ומשלו אף על פי שאינן צורכי משה ותורתו וסדר מעשיו.

**והקשה** השל"ה (תורה אור, בלק), "ולא זכיתי להבין דברי הרב פה קדוש, הלא כל הסיפורים שבתורה כמו הריגת קין להבל וכיוצא בהן, אינם לכאורה צורך התורה וסדר מעשיו, אבל כולם תורת ה' תמימה, כמו שאמרו "ותמנע היתה פילגש" (בראשית לו, יב) הוא תורת ה' כמו "שמע ישראל" (דברים ו, ד).

**ובהגה"ה** כתב ליישב בשם ס' "ציוני" עה"ת, וז"ל: "דע, כי כתובים כאן בקוצר בענין בלעם ובנבואתו ולישראל לפי שעה, וגם קיצר הכתוב בענין חכמת קסמיו, כמו שקצר בענין עבודה זרה של דור אנוש שלא ספר בו הכתוב כלל, וחיבר בו אברהם אבינו ע"ה ספר שהיו בו ארבע מאות פרקים (עבודה זרה יד, ב). וכן במלחמת מדין שהיה מפריח מלכי מדין באויר והוא פורח עמהם לולי ציץ הקודש שהפילם ונפלו חללים (תנחומא, מטות ד). ונראה מדעת רבותינו ז"ל כי משה רבינו ע"ה חיבר ספר לבד מה שכתוב בתורה, ולשם סיפר כל הענין באורך, ונאבד הספר ההוא, כמו שנאבדו ספרים מכלל כ"ד ספרים המקודשים מרוב אורך עול הגלות, וטיט הצרות אשר טבענו בו אנחנו ואבותינו, השם ברחמיו יוציאנו לרוחה במהרה בימינו אמן", (ועי' בשו"ת אגרות משה (יו"ד ג, קיד) מה שכתב על ספר



אשר נרשם הפתרון בנפשו. אבל משה רבינו היה רואה באספקלריא המאירה, והיינו שנפשו היתה יותר גדולה ולכן ראה הכל באופן ברור.

**ובלעם** כשרצה לקלל את ישראל חשב שהקב"ה יתגלה אליו "במחזה" כשאר נביאים, ואז יהיה בכוחו לקללם, כי יכול היה לפתור את הנבואה כפי כוחותיו הרעים, אבל הקב"ה הראה לו נבואה זו כנבואת משה ובאופן הכי ברור, ולכן לא היה בכוחו לשנות ולפתור את הנבואה, אלא רק לומר את הדברים אשר אמר ה', וזה מה שאמר "כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל", והיינו שאינם מתברכים בדרך של נבואה וקסם, אלא מפי ה' ממש ולכן אין בכוחו לשנות את הנבואה לרעה.

**ולפי** זה מובן מה שאמרו "ולא קם נביא עוד בישראל כמשה" אבל באומות העולם קם בלעם, ואין כוונת הדברים שבלעם היה בדרגתו של משה בנבואה, אלא רק בנבואה זו הקב"ה הראה לו את הנבואה באופן ברור כפי אשר ראה משה תמיד בנבואתו, ולכן לא היה יכול לקלל את ישראל.

**והוסיף**, שכל התורה כולה נקראת תורת משה, ואף הסיפורים הכתובים בתורה, הקב"ה מסר לו סיפורים אלו ביתר ידיעות או שגם בתיבות הסיפור נרמזים דברים אחרים רבים אין קץ, והכל נגלה למשה, ואף נבואות שנאמרו לאחרים, כמו לאברהם יצחק ויעקב, לא העתיק אותם משה לתורה, אלא הם נמסרו לו ביתר עוז, חוץ מפרשת בלעם, שלא היה אלא כמעתיק בעלמא, כי הקב"ה ביארן לטובה ולא נתן

משה, שבספרי (שם) מחלק בין נבואתו של משה לנבואתו של בלעם, שמשה לא היה יודע מי מדבר עמו, ובלעם היה יודע מי מדבר עמו, משה לא היה יודע מתי מדבר עמו עד שנדבר עמו, ובלעם היה יודע מתי מדבר עמו, משה לא היה מדבר עמו אלא כשהוא עומד ובלעם היה מדבר עמו כשהוא נופל. ולכאורה הוא סתירה בדברי הספרי מתחילתו לסופו, שבתחילה דימה את דרגת נבואתם, ובסוף כתב כמה חילוקים ביניהם.

**ועוד** הקשה המהרי"ל דיסקין, איך בכלל עלה על דעת בלעם לילך ולקלל את ישראל בשעה שהקב"ה אומר לו "אל תאור".

**ג. וכתב** לבאר עפ"י דברי הרמב"ם (שמונה פרקים, ז) שנבואת משה היתה בבחינת אספקלריא המאירה. וביאור הדבר הוא, שאף שמחזות הנבואה היא בעולמות העליונים, אבל המחזה נראה בהתגשמות, והפתרון נמצא בידי הנביא שצריך לפרש אל מה ירמוז המשל והחידה שראה, והנביא מסתכל בנפשו ויודע הפתרון, והרי הוא דומה לרואה דרך זכוכית, שאם הזכוכית צבועה בצבע ירוק או אדום וכדו', כך נראין לו כל הדברים בצבע זה, וכן הענין בנביא שכל שנפשו זכה ובהירה, רואה הפתרון צח ומצוחצח [היינו שהדברים כשיוצאין מאת הקב"ה הם אותן דברים, אבל כל נביא יכול להבין לפי השגותיו, ולכן אין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחד]. וכיון שרואה את הדבר בחלום, שהוא ברוב ענין ומעט אמת, לכן קשה להשיג פתרונו, וכמו שאמרנו לגבי חלומות שהם הולכין אחר הפה, כמו כן בנבואה, שמתקיימת בעולם השפל כפי

מקום לבלעם להפכן לרעה. ולכן אמרו חז"ל שמשארת כתב פרשת בלעם, כי פרשה זו שונה משאר חלקי התורה.

**ד. ולכאורה יש להביא ראיה ליסודו ממה שאמרו (מגילה יד, ב) שיאשיה הלך לחולדה הנביאה מפני שנשים רחמניות. ולכאורה הטעם הוא, שכיון שנשים רחמניות לכן הלך לחולדה כדי שתפרש לו את הנבואה בדרך רחמנות, והוא כיסודו של המהרי"ל דיסקין שפתרון הנבואה היא כנפשו של הנביא.**

**אמנם במהרש"א פירש שהלך אליה כדי שתבקש עליו רחמים לשנות מרעה לטובה.**

**ה. ובאבי עזרי ביאר לפי יסוד זה את נסיון העקידה, שלכאורה יש להבין מהו הנסיון בזה, והלא ה' דיבר עם אברהם ואמר לו במפורש שיקח את בנו יחידו את יצחק, ולכאורה אין מקום לטעות בזה, ואיך יעלה על הדעת שאברהם ימרה את פיו, והלא בידי להמית ולהחיות, והיאך אפשר כלל שלא לקיים את דבריו, ומדוע זה נקרא נסיון.**

**וביאר לפי יסודו של המהרי"ל דיסקין שחלוקה נבואת משה משאר נביאים, שמשה ראה את הנבואה באופן ברור אבל שאר הנביאים ראו את הנבואה בדרך משל וחידות והיו צריכים לפרש את הנבואה, ואם כן אברהם אבינו היה כשאר הנביאים שראה את הדבר על ידי משל וחידות, וגם את הנבואה של העקידה היה צריך לפתור, ועל ידי שנפשו היתה זכה ובהירה פתר בצורה זו, ולא היתה לו שום נגיעה להורות היתר ולפתור את הנבואה בצורה אחרת שלא יצטרך להקריב את בנו,**

אלא הלך להקריב את בנו באהבה, וזהו הניסיון שהיה לו על אף שנצטווה.

**וכן מבואר בדברי רש"י על הפסוק "כי עתה ידעתי" - אמר לו אברהם אפרש לפניך את שיחתי, אתמול אמרת לי כי ביצחק יקרא לך זרע, וחזרת ואמרת קח נא את בנך, עכשיו אתה אומר לי אל תשלח ידך אל הנער. ומבואר שכל המחשבות האלו לא היו לו בשעה שנצטווה אלא הלך להקריבו בלא שום נגיעה ושאלה, ורק לאחר שאמר לו שלא יקריב את בנו, אז שאלו לפשר הענין.**

**ו. ומרן הגר"ח מבריסק זצ"ל ביאר באופן דומה לדברי המהרי"ל דיסקין, והקדים את דברי הרמב"ם (יסודי התורה ז, ו) שכתב, "ומה הפרש יש בין נבואת משה לשאר כל הנביאים שכל הנביאים בחלום או במראה ומשה רבינו מתנבא והוא ער ועומד שנאמר ובבוא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול, כל הנביאים על ידי מלאך, לפיכך רואים מה שהם רואים במשל וחידה, משה רבינו לא על ידי מלאך שנאמר פה אל פה אדבר בו, ונאמר ודבר ה' אל משה פנים אל פנים, ונאמר ותמונת ה' יביט כלומר שאין שם משל אלא רואה הדבר על בוריו בלא חידה ובלא משל, הוא שהתורה מעידה עליו במראה ולא בחידות שאינו מתנבא בחידה אלא במראה שרואה הדבר על בוריו".**

**ומבואר שיש כמה חילוקים בין נבואת משה לנבואת שאר הנביאים. והוסיף, שיש לחלק עוד חילוק יסודי ביניהם, שלנבואת משה יש חלות דין תורה אף קודם שנכתבה בתורה, אבל לשאר הנביאים יש לנבואתם שם נבואה בלבד, אבל אין עליהם**

דין תורה, וכמו שאמרו (ב"ב יד, ב) שמניחין תורה על נביאים ואין מניחין נביאים על תורה, והיינו שדברי משה היו תורה.

**ובנבואתו של בלעם** התחדש שיש עליה דין תורה, ואף ששאר הנבואות שנכתבו בתורה יש להם דין תורה, אבל יש חילוק, ששאר הנבואות נהיו תורה רק כשנכתבו בתורה על ידי משה, אבל נבואת בלעם מיד כשנאמרה חל עליה דין תורה (וזה כביאור המהרי"ל דיסקין שכל נבואה יכולה להשתנות לפי דרגת הנביא אולם נבואת משה היא בדרגת תורה שאינה יכולה להשתנות).

**וזה מה שאמרו** שמשה כתב את פרשת בלעם, והיינו ששאר הנבואות היה צריך משה לכתבם בתורה כדי שיהיה עליהם שם תורה, אבל נבואת בלעם היתה תורה אף קודם שנכתבה, ומשה רק העתיקה לספרו.

**ז. והוסיף הגר"ח** לבאר את החילוק בין מדרגת משה למדרגת בלעם בדרך משל, למלך גדול שיש בדעתו לשלוח שליח אחד משריו למלך אחר בכדי להתייעץ עמו בעניני המלוכה, הרי שצריך לבחור לתפקיד זה באדם המקורב למלכות אשר הוא בקי

בסודות המדינה ויודע בתכסיסי המלכות כדי שידע מה לדבר ומה להשיב, ולבד מזה צריך שיהיה האיש ההוא איש חכם ונבון אשר יבין במה המדובר וידע להשיב בחכמה ובתבונה על כל אשר ישאלהו המלך ההוא, ואם יחסר לו אחד מן הפרטים האלו לא יוכל לשלחו, אולם כל זה שייך רק כשהמלך רוצה להיוועץ בע"פ עם המלך השני, אבל אם ירצה להיוועץ עמו בכתב ע"י שכותב אליו עניני המלכות, אז אין נצרך לו לבחור בשליח חכם ובקי, אלא אפילו שליח פשוט מאד ג"כ יכשר לדבר זה, כיון שאינו צריך אלא מסירת הכתב לידי המלך ההוא בלבד, וזה כל אדם יכשר לעשותו.

**והוא** הדבר אשר היה החילוק בין משה לבלעם, כי משה רבינו נמשל למלך שרוצה להיוועץ עמו בע"פ, ובחר לו לתכלית זה איש מקורב למלכות ויודע בסודות המלוכה, אבל בלעם נמשל לשליח פשוט אשר אינו נצרך אלא למסור כתב המלך וכמו שאמר "אשר ישים ה' בפי אותו אדבר", והיינו שרק מסר מכתב נבואתו של הקב"ה כאותו שליח פשוט, ולו עצמו לא היה שייכות לדברים אלו כלל.

## היזק ראייה בשכנים

**ב. נחלקו** הפוסקים האם דין זה תלוי בקפידת חבירו משום היזק ראייה, או שהוא איסור מצד עצמו משום צניעות. וברמ"א (חו"מ קנד, ג) הובאו ב' דעות האם מועילה חזקה בדבר זה. וביאר שם הסמ"ע (י) שהם נחלקו בגדר הדין, שאם זה מחמת

**א. מבואר** בבבא בתרא (ס, א) שאין לפתוח חלון לחצר חבירו. ולמדים זאת מהפסוק "וישא בלעם את עיניו וירא את ישראל שוכן לשבטיו" מה ראה, ראה שאין פתחי אהליהם מכוונין זה לזה, אמר ראויין הללו שתשרה עליהם שכניה.

ומעיקר הדין היו מותרים לפתוח אלא שהחמירו על עצמון וזה היה שבחם.

**ובשו"ת** משכנות יעקב (או"ח, קכא) כתב לבאר את דעת הרשב"ם, "שבני ישראל במדבר לא היו בוקעין בו רבים בכל רחובותיהם שלא לצורך, וכי משא ומתן היה ביניהם שיצטרכו ללכת ברחובות ובשווקים, הלא היו אוכלים דגן שמין ויושבים איש באהלו, ולא ניתנה תורה אלא לאוכלי המון, וחלילה להיותם ח"ו יושבי קרנות ומושב לצים לא ישבו, ולא היה להם דרך וענין אלו לאלו, רק לאהל משה היו כולם הולכים לדרוש את ה' ותורתו, ואין יוצאים ברחובותיהם, ולכן דנו בעצמם דין חצר השותפין לענין היזק ראייה".

## הבועל ארמית קנאים פוגעין בו

**וכתב** היד רמ"ה, ששני הדינים הללו מורים שאין זה מצוה להרוג אלא רק רשות, ולכן אם בא לשאול אין מורין לו כך, וכן אם נהפך זמרי והרג את פנחס אין נהרג עליו משום שפנחס נחשב לרודף כיון שאין זה אלא רשות בעלמא ואינו מצווה בכך.

**והוסיף** היד רמ"ה, שדוקא לזמרי היה מותר להרוג את פנחס שהיה רודפו, אבל אדם אחר לא היה רשאי להרוג את פנחס משום דין רודף כיון שאף הוא היה רשאי להרוג את זמרי ולכן אסור הוא להצילו, אולם לזמרי שאסור לו להרוג את עצמו לכן יכול להציל את עצמו [וגדר דין זה מחודש הוא]. וכן הביא המשנה למלך (רוצח א, טו) מדברי

איסור לא מועילה חזקה ואם כן אף לא תועיל מחילה. אולם אם זה רק מדין היזק ראייה מועילה בזה חזקה ואף מחילה.

**ג. והנה** דין זה לא נאמר אלא דוקא כשפותח חלון לחצר השותפין, אולם כשפותח חלון לרשות הרבים אף שזה מול חלון חברו מותר, כיון שחבירו צריך לזהר אף מבני רשות הרבים ולא הזיקו.

**והנה** במדבר שלא פתחו חלון נגד חלון ביאר הרשב"ם שמחנה ישראל היה דינו כחצר השותפין ולא היה רשות הרבים אלא במחנה לזיה. אולם הריטב"א כתב, שכיון שרבים בוקעין בו היה דינו כרשות הרבים,

**א. מבואר** בסנהדרין (פא, ב) שהבועל ארמית קנאין פוגעין בו. ודבר זה הוא הלכה למשה מסיני ונלמד ממעשה של פנחס שהרג את זמרי שבא על הנכרית לעיני ישראל. ויש כמה חילוקי דינים בדין זה ונבוא לבארם בעזרה"ת.

**ב. מבואר** שם בסוגי', שהבא לימלך אין מורין לו. ולא עוד אלא שאם פירש זמרי והרגו פנחס, נהרג עליו (משום שמותר להרוג רק בשעת המעשה עצמו וכמבואר שם שנעשה נס לפנחס שזמרי לא פרש והיה יכול להרגו). ואם נהפך זמרי והרגו לפנחס אין נהרג עליו, שהרי רודף הוא.

רבינו ירוחם שאינו מצוה אלא רשות. וכן כתב הרא"ש.

**אמנם** בחידושי הר"ן כתב שדין זה הוא אינו רשות בעלמא אלא מצוה, ואף שזה מצוה נחשב לרודף משום שאם בא לימלך אין מורין כן. ואינו דומה לרודף שאם הנרדף הרג את הרודף מתחייב עליו משום שהרודף עושה זאת ברשות בית דין. וכן כתב לד"ק הגר"י פערלא (פתיחה לעונשין, יח) מדברי הרס"ג שמנאה זאת למצוה.

**ג. דרשו** בגמ' (שם) וירא פנחס בן אלעזר, מה ראה, אמר רב ראה מעשה ונזכר הלכה. אמר לו אחי אבי אבא, לא כך לימדתני ברדתך מהר סיני הבועל את הנכרית קנאין פוגעין בו. אמר לו קריינא דאיגרתא איהו ליהוי פרוונקא [קורא האגרת הוא יהיה השליח לקיים את האמור בה].

**והקשה** בחידושי הר"ן, היאך אמר לו משה להרוג את זמרי והלא הלכה ואין מורין כן.

**ותירץ** הר"ן, שמשה לא הורה לפנחס את הדין אלא רק הזכיר את שמועתו לפניו, ומשה אמר לו שאין ראוי ממנו לקנאות.

**ובספר** אפריון (לבעל הקיצור שולחן ערוך) כתב ליישב, שלכן אמר לו בדרך רמז בעלמא ולא אמר לו בפירוש.

**ובערוך** לנר כתב ליישב, שפנחס חשש להרגם משום שהוא כהן ואם יהרגם יטמא, ובאמת זה היה אחד מהניסים שלא מתו כל זמן שנשאם, ומשה ידע זאת ברוח הקודש ולכן אמר לו שיכול להרגם.

**ד. המשנה** למלך (שם) כתב לדון בגואל הדם שרשאי להרוג את הרוצח, האם הוא יכול להתהפך ולהרוג את גואל הדם שבא להרגו. ופשט ספיקו ממה שמבואר לענין קנאים פוגעין בו שאם נתהפך מותר להרגו כיון שאין זה מצוה להרוג אלא רשות, ואם כן בכל דבר הרשות אם נתהפך והרגו אינו חייב עליו, וכיון שגואל הדם אינו מצווה להרוג אלא רק רשות בידו אם כן אם נתהפך הרוצח והרגו אינו מתחייב עליו.

**אמנם** האפיקי ים (ב, מ) כתב לדחות את דבריו, וביאר שיש לחלק בין דין קנאים פוגעים בו לדין גואל הדם, משום שרק קנאי שבא לקנאות קנאת ה' הוא רשאי להרוג, ורק הבוחן לבות הוא יודע אם עושה זאת לשם שמים בלבד, ולכן זמרי היה יכול להרוג את פנחס כיון שאינו חייב להאמינו שעושה זאת לשם שמים ולגביו הוא רודף, אולם בגואל הדם שיש לו רשות להרוג אין ראייה מכאן שמוותר להתהפך ולהרגו.

**ה. רבי** עקיבא איגר בכתובות (כט, א) כתב שאם הבועל ארמית שבר כלים בשעת מעשיו פטור מלשלם משום דין קם ליה בדרבה מיניה. וכן כתב שם בהפלאה.

**והפרי** מגדים (שושנת העמקים, כא) הביא ראייה מדברי הרמב"ם שכתב (איסורי ביאה יב, ו) שאם לא פגעו בו קנאים ולא הלקוהו ב"ד הרי עונשו מפורש בדברי קבלה שהוא בכרת. ומבואר בדבריו שאם הלקוהו ב"ד (במקום שעבר על איסור חתנות וכמו שכתב הרמב"ם בהלכות הקודמות) נפטר מידי

כרת. ואם כן מפורש שיש חיוב מלקות ואין אומרים קם ליה בדרבה מיניה.

**והאור** שמח (רוצח א, יג) כתב בפשיטות שאין דין קם ליה בדרבה מיניה, משום שהרי אם נתהפך זמרי והרג את פנחס אינו חייב עליו, ואם כן מוכח שזה רק רשות להרגו ולכן אין בזה פטור של קלב"מ.

**אמנם** הגר"ש רוזנבסקי זצ"ל (חידושי סנהדרין טו, ב) הקשה עליו מדין הבא במחותרת שאינו אלא רשות ומבואר בו להדיא (סנהדרין עב, א) שאם שבר חבית בבואו במחותרת פטור עליה משום קלב"מ אף שאין זה אלא רשות.

**ולכן** כתב לחלק באופן אחר, שאין החיוב מיתה בבוועל ארמית מחיובי המעשה של הבועל אלא רק שנאמר בו היתר לקנאי להרגו, ולכן אף שיכולים להרגו אין זה פוטרו ממה שחייב על מעשיו אם הזיק ממון באותה שעה [עיי'ן שם באריכות].

**ו. הקשו** האחרונים מדוע היה זמרי יכול להתהפך ולהרוג את פנחס והלא היה יכול להציל את עצמו על ידי שיפרוש ושוב לא יוכל פנחס להרגו, ואם כן מדוע היה רשאי להרגו והרי מבואר בסנהדרין (עד, א. ועוד) לגבי רודף שאם יכול להצילו באחד מאיבריו אינו רשאי להרגו.

**ויש** שהביאו ראיה מכאן שדין יכול להצילו באחד מאיבריו נאמר רק על אדם אחר אבל הנרדף עצמו שהוא בהול אינו צריך לדקדק בכך (עי' משנה למלך הלכות חובל ומזיק ת, י).

**ובצפנת** פענח כתב לדייק מהרמב"ם (איסורי ביאה יב, ה) ששינה מלשון הגמ' וכתב "נשמט הבועל והרג הקנאי כדי להציל עצמו מידו אין הבועל נהרג עליו". ומשמע שבשעת ביאתו אסור לו להרגו משום שיכול לפרוש ורק כשנשמט יכול להרגו.

**והגאון** ר' אלעזר משה הורביץ זצ"ל (הגהות וחיידושים, שם) כתב ליישב, שאסור לו לפרוש באבר חי משום איסור גילוי עריות שנהנה ביציאתו, ולכן היה יכול להרגו ולא לפרוש.

**ובשו"ת** מנחת שלמה (א, ז) כתב לחדש שאין הנרדף חייב לבטל רצונו מפני רצון הרודף ואין זה נחשב שיכול להצילו באחד מאיבריו, כיון שאינו חייב לשמוע בקולו של הרודף. ולכן פסק שם שאם אחד מכריח את חבירו לאכול דבר מסוים ומאיים להרגו אף שיכול לאכול ולהינצל ממנו, אינו חייב לאכול אלא רשאי להרגו ולא נחשב ליכול להצילו באחד מאיבריו.

**ז. חידוש** נפלא כתב החכמת שלמה (הגהות שו"ע אהע"ז, טז) שסברת הדין שאין להרוג אלא בשעת המעשה זה משום שמא עשה תשובה, וכמו שמצינו שאם קידש אשה על מנת שהוא צדיק מקודשת שמא עשה תשובה, ואם כן כיון שמיתתו בידי שמים יש לחשוש שמא חזר בתשובה, אבל אדם שכבר שנה ושילש בחטא זה והוא מוחזק בעבירה זו מותר להרגו גם לאחר שפירש.